

TRETS DEL PARLAR DE MEQUINENSA

en les traduccions
d'Edmon Vallès

Per Hèctor Moret Coso

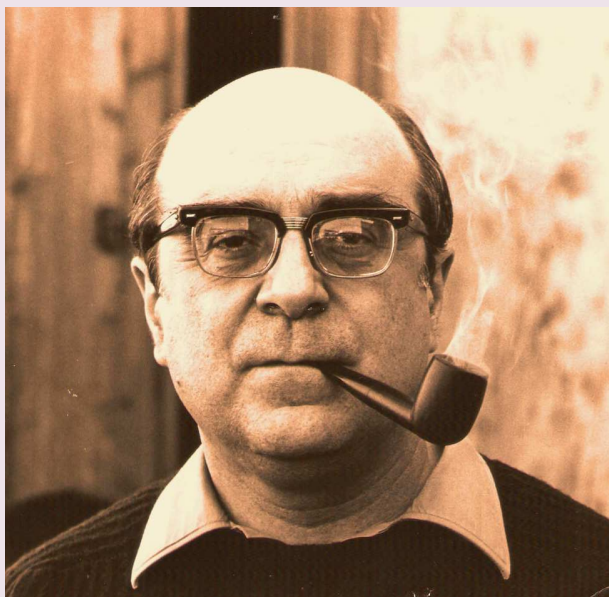

*Foto: Getty Perplexed Landscape
bookmobile.com.*

Amb un mínim d'atenció, hom pot detectar dues característiques compartides per la major part dels escriptors aragonesos en llengua catalana, altrament dits escriptors (i escriptores, cal dir ara per ara) de l'Aragó catalanòfon (o de la Franja de Ponent -o d'Aragó, com més us ho estimeu-), que els singularitza com a creadors vinculats a un determinat territori i a una col·lectivitat lingüística concreta. La primera característica és l'interès que, aparentment, mostren aquests autors per reflectir -si més no en un primer moment- en llurs obres literàries les persones i els paisatges de llurs poblacions d'origen. Un segon tret que hom hi pot destacar és la utilització -amb major o menor intensitat- que hi fan -sovint explícitament- aquests creadors d'algunes de les particularitats de la llengua emprades pels habitants de les localitats d'origen en llurs respectives obres literàries.

Sembla ésser que, fins i tot, aquest ús específic de caràcter lingüístic es pot resseguir en la llengua emprada per aquells autors quan han hagut de desdoblar en traductors, si més no en el cas de la llengua catalana. En tot cas, així ha esdevingut en dos escriptors originaris d'aqueix territori que ocasionalment van haver d'exercir de traductors professionals: Edmon Vallès i Jesús Moncada. Ambdòs nascuts a la vila de Mequinensa i els quals va estar units per una intensa amistat força anys, fins i tot després de la mort del primer; de fet, hem d'apuntar que les relacions de la família Moncada Estruga es mantingué a través de la vídua d'Edmon Vallès, Maria Rosa Ochoa.

Així, amb motiu que enguany s'escau el centenari del naixement del primer d'aquests traductors mequinensans, hom ha cregut adequada la redacció d'aquest breu treball per tal de ressenyar-hi en detall la presència de trets del parlar mequinensà -i del català nord-occidental en general- en les traduccions al català d'Edmon Vallès en tres novel·les publicades originalment en italià.⁽¹⁾

Edmon Vallès

Edmon Vallès Perdrix nasqué a Mequinensa el 9 d'agost de 1920 i morí a Barcelona el 7 d'octubre de 1980.⁽²⁾ Es tracta d'un intel·lectual i escriptor que exercí com a periodista, traductor, il·lustrador d'obres de gran format⁽³⁾ i que, alhora, fou autor de sis gruixuts volums especialitzats en difondre a través d'imatges la Catalunya contemporània en el llarg període temporal que s'inicià amb l'Exposició Universal de Barcelona de 1888 i es clogué el 1975 amb la mort del dictador Francisco Franco. Amb característiques semblants, cal ressenyar també la publicació de la monografia -en doble versió català/castellà-

profusament il·lustrada *L'Hospital Clínic de Barcelona, ahir i avui* (1980).

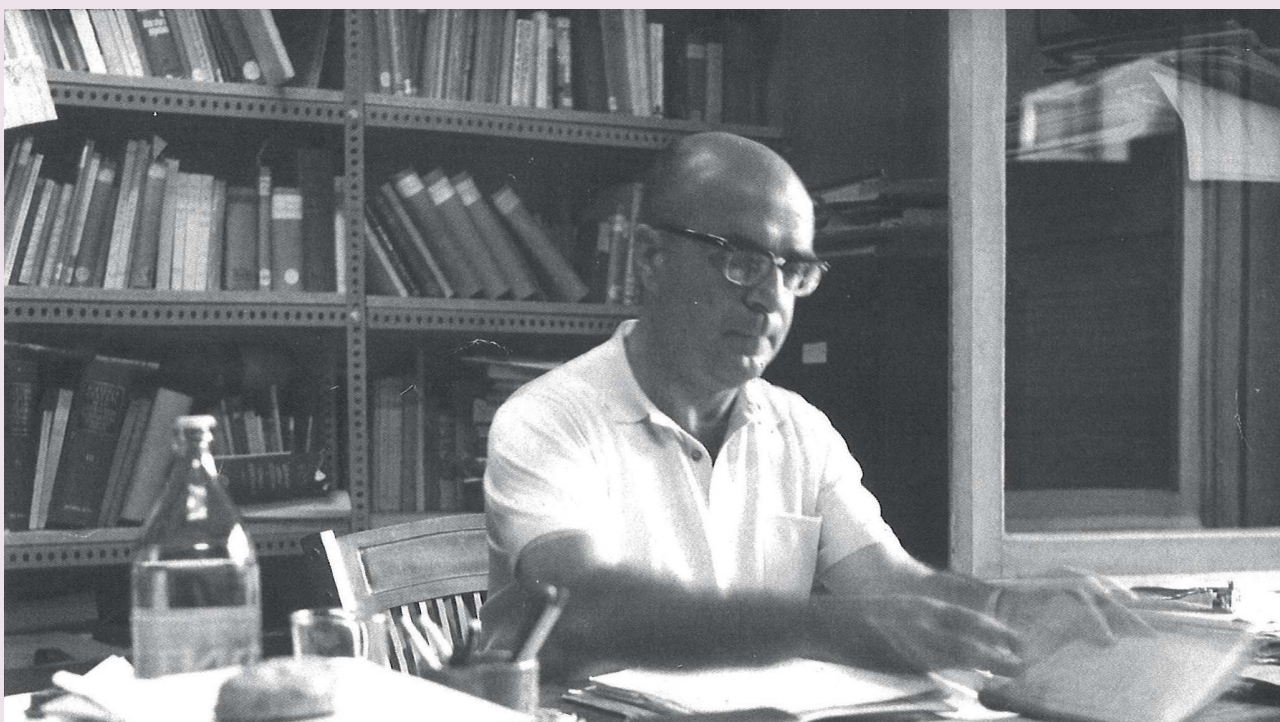
També el 1980, E. Vallès publicà el breu text memorialístic *Dietari de guerra (1938-1939)*, en què a les notes escrites com a jove soldat republicà hi va afegir, 40 anys més tard, breus comentaris redactats per l'historiador madur en què s'havia convertit.⁽⁴⁾

El 1968 formà part de l'equip d'intel·lectuals, escriptors i historiadors -bàsicament catalans- que fundà a Barcelona la revista de divulgació historiogràfica *Historia y Vida* i de la qual en Vallès en fou redactor en cap i col·laborador habitual al llarg de molts anys. També cal anotar que col·laborà -en català i en castellà- esporàdicament en revistes i periòdics catalans com ara *La Vanguardia*, *Tele/Exprés*, *El Correo Catalán*, *Avui* i *Serra d'Or*, així com també nombroses i extenses col·laboracions a la *Gran Enciclopèdia Catalana*.

Així mateix, Edmon Vallès fou autor en català de diversos pròlegs, presentacions, col·laboracions, introduccions i prefacs en obres d'altri;⁽⁵⁾ i redactor en castellà de diferents volums monogràfics, en general profusament il·lustrats, com ara *l'Atlas de historia universal* (1963, amb nombroses reedicions i diverses traduccions), *l'àmplia guia Ibiza* (1947), etc.

Com a traductor, Edmon Vallès va ser autor -o coautor- de diferents traduccions d'obres de difusió científica o periodística, originalment franceses, al castellà des dels inicis de la dècada de 1950 fins a la dècada de 1970.⁽⁶⁾

Així mateix, Vallès fou autor de les traduccions al català de tres novel·les italianes redactades

Edmon Vallès treballant al seu despatx.

Foto: Ramon Boleda.

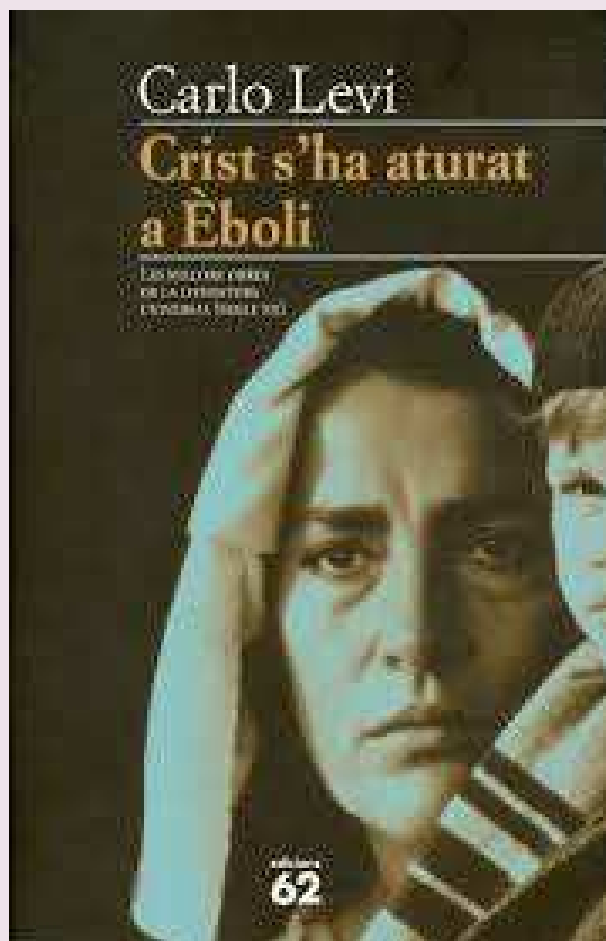
i publicades al bell mig del segle XX: *Crist s'ha aturat a Èboli* de Carlo Levi -editada en català el 1964-,(7) *El diable als turons* de Cesare Pavese -en 1965-,(8) i *L'Escola dels Dictadors* d'Ignazio Silone -editada en 1982.(9) De fet, la traducció al català d'aquestes obres ha estat la motivació última d'aquest article d'anàlisi lingüística; en concret, les tres versions catalanes que ara ens ocupen i en les quals hom ha volgut destacar els mots i expressions vinculats al parlar de Mequinensa que hem sabut trobar-hi, tot defugint en tot moment localismes i regionalismes ortogràfics, fonètics, morfològics o lèxics com ara **atapits**/atapeïts, **cargol**/caragol, **hòmens**/homes, **meua**/meva, **moricec-muricec**/rat-penat i rata-pinyada,...(10)

Crist s'ha aturat a Èboli

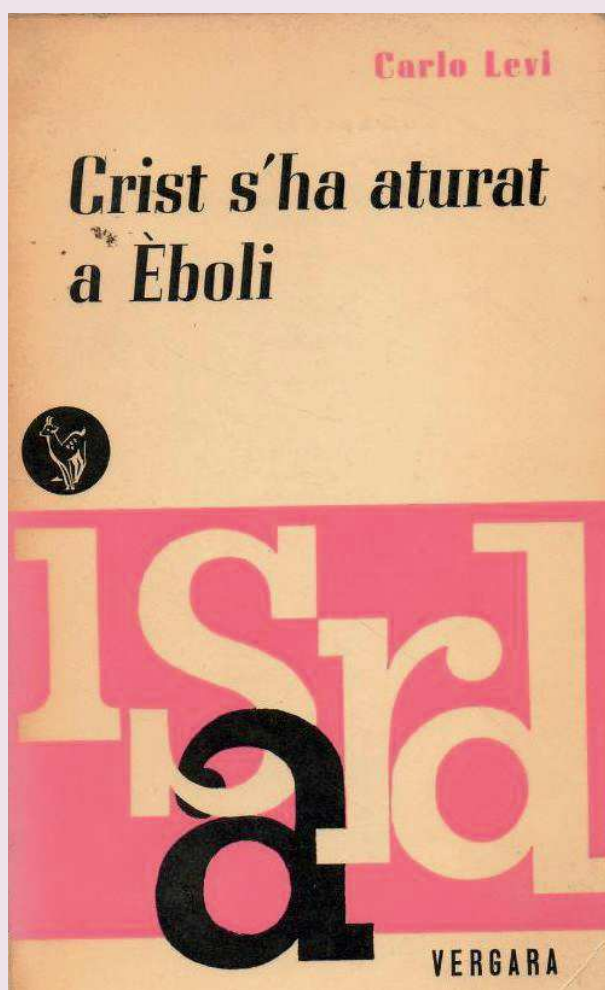
Conscient de l'ús *-rara avis* en aquells moments- que en les traduccions al català d'un registre prou allunyat de la llengua literària vigent en aquells anys, Edmon Vallès manifesta *expressis verbis* en la nota de traductor que encapçala la versió catalana de *Crist s'ha aturat a Èboli* que:

"El meu origen riberenc s'evidencia només en la utilització de l'adverbi 'ací', que enyoro en el català parlat a Barcelona, i en la introducció d'un mot que el lector no trobarà al *Diccionari general de la Llengua catalana*: el mot 'mitjana', viu a les terres de l'Ebre, i que designa l'illa d'un riu." (p. 5)(11)

I efectivament trobem el mot **mitjana** en la pàgina 16 de la traducció catalana: "...amb el seu

gran llit de còdols blancs i el magnífic oliverar del príncep Colonna, a la mitjana on un batalló de *bersaglieri* fou exterminat pels bandolers de Borges...";(12) un mot que contrasta amb la *isola* de l'original italià: "... con il suo grande letto di sassi bianchi, e il bell'uliveto del principe Colonna nell'isola dove un battaglione..." (p. 8);(13) o amb la

isla de la traducció espanyola: "... con un gran cauce de guijarros blancos y el hermoso olivar del príncipe Colonna en la isla donde un batallón..." (p.12).⁽¹⁴⁾

Amb tot, cal dir que resulten més aviat escassos els mots del català occidental –o, si es vol, propis del parlar mequinensà– que trobem en aquesta i en la resta de traduccions d'Edmon Vallès. Sense anar gaire lluny, en el fragment que hem acabat de reproduir d'aquesta primera traducció catalana d'en Vallès, sorprèn l'ús del mot en plural, 'còdols', quan cabria pensar -d'acord amb les intencions inicials manifestades explícitament pel traductor- trobar-hi el geosinònim **codissos** -mot encara ara plenament vigent en el parlar de Mequinensa- atès que aquest mot forma part del sintagma original "... gran llit de còdols blancs...", (16)⁽¹⁵⁾ en què, per una altra banda, el mot 'llit' té, d'acord amb el DCVB el significat de "Depressió del terreny per on passen o estan les aigües d'un riu, d'un torrent, del mar, d'un canal, etc. -'Llit II. fig.|| 2.-", un significat que podem retrobar a la pàgina 159 de la traducció catalana: "... darrera les quals es perd el llit del riu..."; és allò que en castellà en diuen *lecho de rio* (i en italià *letto di fiume* o *alveo*).⁽¹⁶⁾

Ara bé, en la pàgina 152, amb el mateix sig-

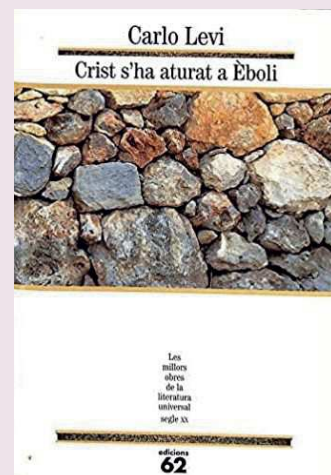
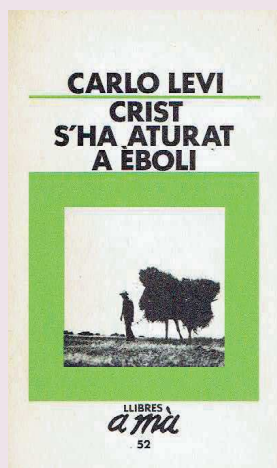
nificat de 'llit d'un riu', hi trobem el mot, propi de la Ribagorça -i de retruc del català literari-, 'llera' ("... allà al fons, sorgeix, allargassada i blanca, la llera del Basento..."),⁽¹⁷⁾ en lloc del més general i prou vigent encara a Mequinensa -tot i les grans transformacions en la morfologia del territori provocades per la construcció dels embassaments de Riba-roja i Mequinensa- i localitats veïnes: **glera**.⁽¹⁸⁾ Tot això només per esmentar dues paraules -**codís** i **glera**- clarament 'ebrenques' recollides, ara sí, al *Diccionari General de la Llengua Catalana*.

De fet, Vallès sembla que en la tria lèxica gairebé sempre obta per mots propis del català central (o bé literari) en contraposició de paraules, o formes, més pròpies del català occidental en general. Així trobem, entre altres, en aquesta traducció els mots 'bitxo' (p. 28), 'bressol' (117), 'còdols' (16, 153), 'eixugar' (50, 189), 'encalçar' (43), 'esquilar' (110, 121), 'guineu' (111, 141, ..., 209-210, 239), 'mamar' (117), 'mamelles' (67, 88), 'pollancre' (165), 'romaní', 'xemeneia' (102, 177, 185, 193), en lloc dels nord-occidentals –i ben vius encara ara a Mequinensa, si més no entre les generacions més grans–: **coralet**, **bres**, **codissos**, **torcar** -en aquest cas, forma compartida amb el català baleàric-, **acaçar**, **xollar**, **rabosa**, **popar**, **popes**, **xop**, **romer** o **fumeral**.

Fins i tot en un parell d'ocasions alterna formes de dos geosinònims aliens al parlar local mequinensà: 'rats-penats' (53) / 'rates-pinyades' (105, 107) i 'rotlle' (151) / 'rotllo' (166), en lloc dels mequinensans **muricec** i **rogle**.

Tanmateix, en alguna ocasió Vallès alterna formes pròpies del català nord-occidental –o occidental en general– en la versió catalana de la novel·la de Levi, com ara **espill** (8) amb formes, o geosinònims, més generals en la llengua literària basada en el català oriental o central: 'mirall' (74, 122).

Un altre mot que mereix un breu comentari és **toll** (28), que si bé en l'actualitat sembla inusual en el parlar local, és recollit pel DCVB ("1.

Toll || 2. Clot natural o artificial, fet a terra, dins el qual hi ha aigua de pluja o d'altra procedència") i referenciat explícitament a Mequinensa.

També creem que cal comentar que E. Vallès empra el sintagma **casa de la vila** (17, 18, 162, 220, 226) per referir-se -tal com era usual a Mequinensa (**ca la vila**) fins a la dècada de 1980- a l'edifici que metafòricament recull l'institució local que té per funció el govern -i també en sentit recte- de l'administració dels interessos del veïnat d'un municipi, mentre que en l'original italià s'hi recull, amb aquest mateix significat, simplement 'municipio' (10, 11, 164, 224, 230), i en la traducció espanyola -potser per desconeixement del traductor- també com el mateix mot italià i concepte: 'municipio' (14, 15, 154, 212, 218).

Pel que fa a l'adverbi **ací** -l'altre mot que Vallès reivindica el seu ús en la nota de traductor-⁽¹⁹⁾ el trobem en gairebé dos centenars d'ocasions al llarg de la versió catalana de la novel·la de Carlo Levi, sovint formant part de les locucions adverbials de caràcter literari com ara 'd'ací d'allà' (13, 27, 77, 141, 167, 180, 223), 'allà i aquí' (36) o bé 'ací i allà' (47, 82, 91, ... 229, 238). Tanmateix aquesta forma alterna en ocasions també amb la forma 'aquí' (19, 75, 97, 117, 190), plenament mequinensana, forma que sempre trobem en la traducció formant part de les combinacions dels verbs *haver* i *veure* amb l'adverbi *aquí*: 'heus aquí' (21, 25, 56, 115... 216, 239), 'heus-els aquí' (66, 120), 'heus-el aquí' (19), 've-li aquí' (32), combinacions que retrobem -potser amb menys intensitat- en les altres dues novel·les traduïdes de l'italià al català pel mequinensà.

Encara que Edmon Vallès no fa referència en la nota de traductor a l'ús del demostratiu **aqueix/aqueixa**, que encara té un ús residual -però que sobretot tenia prou vigència en la primera meitat del segle XX-, en el parlar mequinensà, en especial entre les generacions més grans; un ús generalment -això sí- amb la forma **eix(e)/eixa-**, que Vallès empra ocasionalment. Així trobem el demostratiu masculí singular **aqueix** (15, 245), el plural **aqueixos** (22, 80, 206, 232) i el femení singular **aqueixa** (80, 107, 130, 131) en la traducció de la novel·la de Carlo Levi.

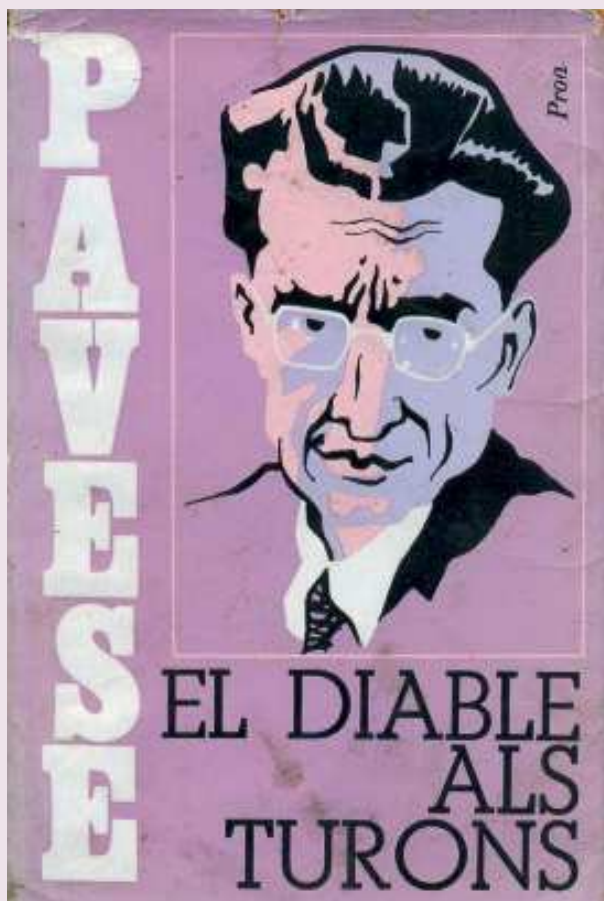
Si bé la preposició 'dellà' és pròpia del català en general -especialment ara en el català literari-, no podem deixar d'assenyalar que en l'actualitat encara forma part de dos topònims mequinensans, l'un de ben viu, 'Dellà-Segre', i l'altre, 'Dellà la Barca', desaparegut del parlar mequinensà a causa de la construcció fa més de 90 anys -i la posterior reconstrucció el 1958- del pont que travessa l'Ebre i que vingué a represen-

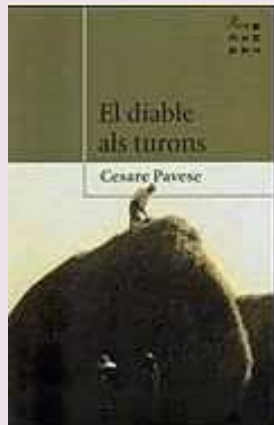
tar l'eliminació multisecular del pas de barca que havia caracteritzat la travessia de l'Ebre al davant de la vila de Mequinensa. De fet, els parlants mequinensans més grans, especialment, encara poden interpretar la preposició 'dellà' en el sentit com l'altra banda del riu -del Segre en 'Dellà-Segre' i de l'Ebre en 'Dellà la Barca'-, significat que encara es conserva en el català literari en general, i que explicaria, per totes dues raons, l'ús que en fa Vallès en dues ocasions en la traducció de la novel·la de C. Levi: "... un poble blanc situat dellà l'Agri..." (101), i "Dellà l'Agri (...) sorgia el blanc Sant'Arcangelo..." (106), en tots dos casos en referència a un curs fluvial.

El diable als turons

La traducció catalana d'aquesta novel·la de Cesare Pavese s'inicia -cal ressenyar-ho- amb un esplèndid, documentat, detallat i prou extens pròleg d'Edmon Vallès.

Pel que fa al lèxic -o a l'ús lexicogràfic- que del català nord-occidental -i occidental en general- trobem en aquesta traducció de la novel·la de Pavese és ben escàs, tan sols hem sabut trobar el mot occidental **tossal** (p. 177), en oposició a les desenes d'ocurrències (14, 15,... 198,... 247) dels geosinònims 'turó' -present ja en el títol de l'obra- i 'pujol' (81 i 86); la forma **abel·lot** (148) en lloc de la molt més general, d'acord amb el

DCVB, 'abegot', i l'ús de **ca**, la forma apocopada -ben viva en el parlar local- del mot 'casa' en un cas: "... les dones de ca l'Oreste..." (156).

Un comentari a banda -tanmateix prou significatiu- mereix l'aparició en aquesta traducció del mot **carroll** (89, 103), amb el sentit de 'grappe' del francès, 'racimo' del castellà o 'grappolo' de l'italià. De fet es tracta d'un mot català ben viu en el parlar de Mequinensa (i poblacions veïnes) que en els diccionaris perscriptius catalans no recollien fins fa ben poc, sinó que amb aquest significat simplement hi anoten 'ràim'.⁽²⁰⁾

També s'observa en la traducció de la novel·la de C. Pavese l'alternança, prou significativa, entre mots característics, ara per ara, de gran part del català occidental -i de Mequinensa- com són **eixir** (75, 84, 101, 103, 111, 144), al costat del més freqüent i geogràficament -i en aquesta novel·la- actual més extens 'sortir' (...149, 169, 196, 203...).

Amb tot, cal ressenyar diversos mots del català central com ara 'amarada' (175), 'bressol' (82), 'encalçar' (86), 'blat de moro' (81, 86) / 'blatdemorat' (101, 102) / 'camp de moresc' (81), 'eixugar' (192), 'guineu' (157), 'mirall' (65, 144, 174), 'pollanc' (111), 'ocell' (29, 135...), 'palet' (52) / 'còdol' (66), 'rates-pinyades' (169), 'rotlle' (30, 192, 193), etc. en lloc de formes mequinensanes (o nord-occidentals) recollides als diccionaris prescriptius **amerada**, **bres**, **acaçar**, **panís** / **panissar**, **torcar**, **rabosa**, **espill**, **xop**, **moixó**, **codís**, **muricec** i **rogle**.

Si bé ara el mot **melic** del català de matriu occidental és prou general en el català oriental -en especial en el parlar de Barcelona-, en la dècada de 1960 el geosinònim 'llombrígol' encara tenia prou vigència a Barcelona.⁽²¹⁾ E. Vallès -i posteriorment, també Jesús Moncada- només empra el mot **melic** (79).

Ja hem vist en la nota de traductor que en-

capçala la traducció de *Crist s'ha aturat a Èboli* la reivindicació que de l'adverbi **ací** fa el nostre traductor. Doncs bé, sorprenentment en aquesta segona traducció d'E. Vallès la forma 'ací' és gairebé absent, substituïda per 'aquí', tant en solitari (25, 30, 43, 53, ... 121, 126...196, 197, 198) com en combinació amb formes verbals: 've't aquí'/'vet aquí' (23, 56, 97, 156, 157), 'heus aquí' (19, 121). Tan sols retrobem la forma 'ací' en locucions adverbials pròpies del català literari del tipus 'd'ací d'allà' (63, 153) o 'ací i allà' (201, 205).

També, pel que fa a la morfologia, ara ens cal assenyalar, i reiterar, que Edmon Vallès no fa referència a l'ús en les seues traduccions del demostratiu **aqueix/aqueixa** -tal com s'ha assenyalat en l'apartat anterior-, malgrat que de tant en tant el trobem també en la seua versió de la novel·la de C. Pavese. Així el demostratiu masculí singular **aqueix** el trobem a la pàgina 14, el plural **aqueixos** a la 125 i el femení singular **aqueixa** a les pàgines 30, 58 i 88.

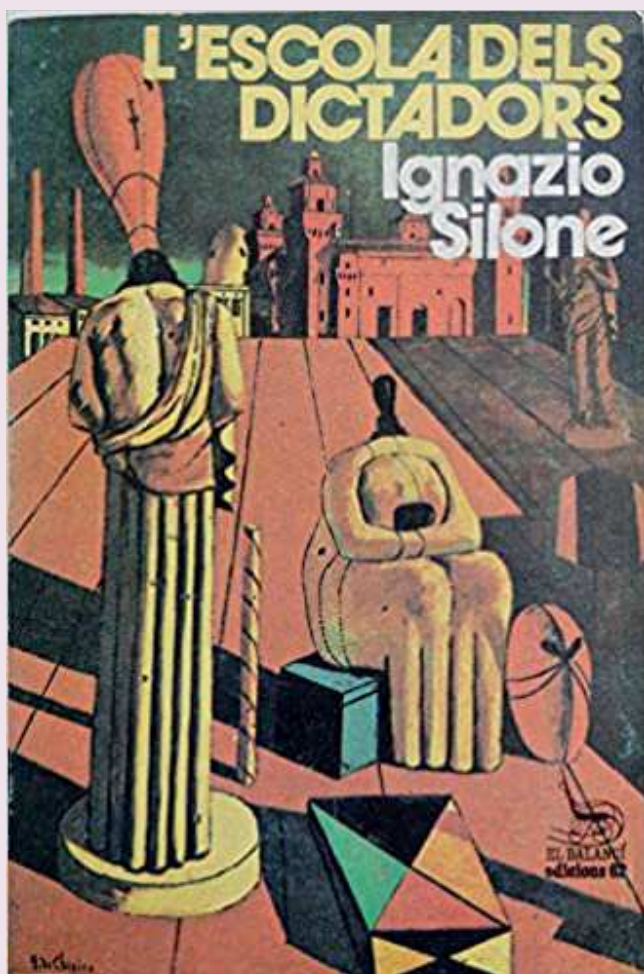
La preposició 'dellà', pròpia del català en general i que trobem fossilitzada en la toponímia mequinensana -com s'assenyala una mica més amunt- la retrobem en la pàgina 23 de la traducció de la novel·la de Pavese: "Els turons, dellà el Po, brillaven".

Un comentari -si es vol, al marge- es mereix l'ús que en aquesta traducció d'E. Vallès (i en les altres dues també) es fa de la preposició **en** davant dels demostratius. Com bé se sap, sovint en el català col·loquial -inclòs el parlar de Mequinensa- la preposició **a** desfà un possible hiat amb una **n** quan el mot següent -en general un pronom- comença amb vocal. Si bé aquest fenomen de fonètica sintàctica no es reflecteix en l'actual llengua literària, quan, per la raó que siga, es vol reproduir per escrit es fa a través de la preposició **en**, atès que 'an' i 'en' es pronuncien igual en català oriental. Així en aquesta traducció trobem "... que anéssim en algun lloc..." (24).

L'Escola dels Dictadors

L'última traducció d'E. Vallès d'un original italià és *L'Escola dels Dictadors* d'Ignazio Silone publicada el 1982, dos anys després de la mort del mequinensà però anunciada l'edició dos anys abans. Es tracta d'una obra redactada en format de diàleg -o col·loqui-, un gènere literari que compta amb una llarga tradició en la literatura d'arreu.

Cal dir que en aquest cas és més aviat escassa la presència de trets del parlar mequinensà, tal vegada perquè el jo assagístic -emmarcat en el context europeu del primer terç

del segle XX- que impregna aquesta obra propicia la utilització d'un registre marcadament literari -o propi de la llengua estàndard- amb esporàdiques i hipotètiques intervencions estilístiques del traductor. Tan sols assenyalar que, com es veurà, només destaca la utilització, -vacil·lant, si es vol- de formes dels demostratius que en el moment de la publicació (1982) o de la confecció de la traducció (1963) ja resultaven arcaïtzants, tot i que tenien prou vigència en el català general el 1938, any en què Silone redactà i publicà l'obra. Potser el traductor -i els editors-, conscientment o inconscient, ho tingueren en compte.

Així, pel que fa al lèxic no hi hem sabut trobar cap mostra del parlar propi de Mequinensa, tan sols anotar que els ocasionals 'bressol' (9, 186), 'raïms' (59), 'adobacossis' (73), 'tàvec' (121), 'suara' (18, 67, 128, 195) / 'abans' (156, 158), 'guineu' (169),... que trobem en aquesta traducció es contraposen als mots **bres**, **carroll**, **adobacòssins**,⁽²²⁾ **tavà**, **adés** -amb el sentit que "Indica un temps passat, però molt pròxim al present; equival a 'suara', 'fa poc'". (DCVB)- i **rabosa**, mots més propis del català nord-occidental i occidental en general i de Mequinensa en particular.

Així, pel que fa a la morfologia, trobem

l'adverbi **ací** (p. 9, 11, 73, 84, 92, 110, 132) aïlladament o bé formant part de les locucions 'd'ací d'allà' (58, 61) o 'ací i allà' (172), alternant amb la forma més general en el català septentrional 'aquí' (13, 65, 76) -fins i tot en una mateixa pàgina (132)-. La forma **ací** desapareix en les locucions adverbials de caràcter literari 'heus aquí' (12, 23, 27, 57, 114) -però 'heus ací' (91)- o 'vet aquí' (50, 76, 88, 131, 136, 191).

Així mateix el demostratiu **aqueix/aqueixa** encara és prou present en la darrera traducció publicada d'E. Vallès: **aqueix** (13, 61, 63, 86, 92, 94, 95), **aqueixa** (6, 76), **aqueixos** (17, 35, 60, 158) i **aqueixes** (8, 81, 100, 169); al costat, és clar, d'**aquest**, **aquesta**, ...

Una nota al marge, encara que entenem prou significativa, es mereix la utilització que fa Edmon Vallès del refrany de matriu nord-occidental 'Val més Torrefeta que Castellserà' en aquesta tercera traducció, refrany aparentment geogràfic que conté el sentit que és més valuós un present tangible, encara que siga modest, que no pas un hipotètic futur de major envergadura. És allò que en castellà -i en català sovint precedit de l'expressió 'com es diu en castellà'- de '*Vale más pájaro en mano que ciento volando*'. Així, en la pàgina 131 llegim "Pot dir: val més Torrefeta que Castellserà."; adaptació de l'original (p. 195 en l'edició italiana de 1962) '*Meglio un passero in mano, potrà dirsi, che un piccione sul tetto*'.⁽²³⁾

Nota final

En fi, al llarg d'aquest breu -i, tot s'ha de dir, en ocasions enfarragós escrit- no s'ha volgut fer altra cosa que ressenyar com la llengua catalana de Mequinensa de mitjan segle vint, si més no, queda reflectit, amb major o menor intensitat i consciència lingüística local, en les traduccions en català d'Edmon Vallès nascut -enguany n'ha fet cent anys- al nostre Poble.

Hèctor Moret

NOTES:

(1) Hom ha pensat en redactar un treball, de característiques semblants al que ara ens ocupa, a propòsit de les nombroses, diverses i, en ocasions, molt extenses traduccions de Jesús Moncada.

(2) Devem aquestes dates biogràfiques bàsiques a Andreu Coso Catalan.

(3) Només a tall d'exemple, esmentem ara i ací la seua col·laboració en il·lustrar els tres extensos volums de la *Historia de la Literatura Universal* (Barcelona, 1968) de Martín de Riquer i José María Valverde, o els quatre volums -també

prou extensos- de la *Història de la Literatura Catalana* (Barcelona, 1964) de Martí de Riquer i Antoni Comas.

(4) Per aprofundir en la biografia i l'obra d'Edmon Vallès cal consultar els treballs d'A. Coso, "Edmon Vallès Perdrix. Historiador i periodista", a l'anuari *L'Angorfa*, 1 (Mequinensa, 2018), p. 4-11; Joan Reventós, "Edmon Vallès. La passió per la cultura", dins el volum memorialístic *Amics, companys i mestres* (Barcelona, 1982), p. 112-116; i Enrique Vicién Mañé, "Edmon Vallès, el sabio generoso", dins José Ramón Marcuello Calvín, *Siempre Mequinensa* (Zaragoza, 2007), p.365-366.

(5) Només per assenyalar la seua col·laboració en algunes obres prou difoses: *Recuperem la nostra història: Documents, 1936-1939*, col·lecció de fascicles enquadernats en dos volums (1976-1977), o *Història gràfica de Catalunya dia a dia: 1978*. També en aquells anys s'editen a càrrec de la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estavis de Catalunya i Balears, signades per E. Vallès, *La Cultura contemporània a Catalunya: 1888-1931* (1977) i *La Generalitat de Catalunya en la història* (1978); així mateix la Caixa d'Estalvis de Manresa i la Caixa d'Estalvis Provincial de Tarragona editaren *Imatges de la Catalunya autònoma* (1978).

(6) Llanas, Manuel, "Traduir al castellà en un compàs d'espera. Les editorials Aymà i M. Arimany en els anys 40 i 50", dins Coll-Vinent, Silvia; Eisner, Cornèlia; i Gallén, Enric (eds.), *La traducció i el món editorial de postguerra*, Punctum & Trilcat, Lleida: 2011, p. 177-209, on es ressenyen les traduccions d'E. Vallès al castellà en diferents editorials catalanes: *Ivanhoe* (1952) de Walter Scott; *Quo vadis?* (1953) d'Henryk Sienkiewicz; *La aventura submarina* de Philippe Diolé (1953) -en col·laboració amb Ramon Huguet-; *Viajes por los mundos sumergidos* de P. Diolé (1953) -en col·laboració amb Josep M. Ainaud-; *El caballo de los dioses* (1952) d'Henri-Georges Clouzot; *Panorama de la historia del mundo* (1953) de René Sédillot; *Historia de las colonizaciones* (1961) de R. Sédillot; *Los reporteros* (1972) de Christian Brincourt i Michel Leblanc -en col·laboració amb Mauricio Wiesenthal-; etc. Cal dir que com assenyala Manuel Llanas (2011) en la nota a peu de pàgina 11 (p.189) a propòsit d'Edmon Vallès com a traductor en la dècada de 1950: "Com que firmava sovint E. Vallès, de vegades els catàlegs de les biblioteques l'identifiquen erròniament amb el gramàtic Emili Vallès"; així sembla que dues traduccions -signades E. Vallès- atribuïdes pel professor Llanas a Edmon Vallès, *Laura o el sello rojo* (1940) d'Alfred de Vigny i *Estrella matutina* d'Ada Negri, atès que el mequinensà tenia 20 i 21 anys en el moment de la publicació en castellà d'aquestes dues obres i residia en aquells primers anys de la postguerra a Tarragona, ben lluny del món editorial de Barcelona, per tant lògicament caldria pensar que aquestes dues últimes traduccions no serien obra d'Edmon Vallès.

(7) De la traducció catalana de *Crist s'ha aturat a Èboli* se n'han fet tres edicions en català, totes tres a Barcelona. La primera el 1964 en la col·lecció Isard (núm. 13) de l'Editorial Vergara, la segona el 1986 a la col·lecció Llibres a mà (núm. 52) d'Edicions 62, i la tercera el 1998 a la col·lecció Les Millors Obres de la Literatura Universal. Segle XX (núm. 116), també d'Edicions 62. Citarem a partir d'aquesta tercera edició que amb un format més gran és exactament la mateixa (incloses les errades tipogràfiques (p. e. 'besties' inaccentuada en la pàgina 13) que retrobem en l'edició de 1986.

(8) De la traducció catalana d'*El diable als turons* se n'han fet dues edicions en català, la primera el 1965 a la col·lecció 'A tot vent' (núm. 116) d'Edicions Proa de Barcelona -que és d'on citarem-, i la segona el 2000 a la col·lecció 'Proa butxaca' (núm. 30), també d'Edicions Proa.

(9) L'única edició en traducció catalana d'aquesta obra es publicà a Barcelona el 1982 en la col·lecció 'El Balanci' (núm. 145) d'Edicions 62.

(10) Assenyalem al llarg d'aquest escrit en **negreta** les paraules o formes gràfiques pròpies del català de Mequinensa.

(11) Devem a Artur Quintana una primera notícia d'aquesta anotació d'E. Vallès.

(12) A continuació E. Vallès hi afegeix: "(L'única vegada que [mitjana] apareix en el text és precisament en relació amb un episodi del qual fou principal actor el guerriller carlí català Josep Borges [...], quan servia els Borbons de Nàpols)."

(13) *Cristo si è fermato a Èboli*, La Biblioteca di repubblica (Gruppo Editoriale L'Espresso), Barcelona, 2003.

(14) *Cristo se paró en Èboli*, Plaza & Janés, Barcelona, 1982. Traducció d'Antonio Colinas.

(15) A partir d'ací s'indica, generalment entre claudàtors (), la pàgina, o les pàgines, en què s'han localitzar els mots o locucions esmentades; amb tot, cal tenir en compte que les anotacions són resultat d'una lectura i anotació manual i per tant són possibles les omissions ressenyables.

(16) "... perdre il greto del fiume..." en l'original italià (161); i "... el arenal del río..." (145) en la traducció castellana. També compareu aquest breu fragment de la traducció catalana: "... Em vaig quedar mirant el sorral del riu..." (152), amb l'original italià "... Rimasi a guardare il greto del fiume..." (155); o la traducció castellana "... Me quedé mirando el arenal del río..." (145). També en Vallès empra el mot 'sorral' ocasionalment en lloc de 'llera'/'glera' més general: "... sorral de l'Angli..." (106), acompanyat del 'greto' de l'original italià: "... il greto dell'Angli..." (104); i l'arenal de la traducció castellana: "el arenal del Angli..." (100).

(17) "... largo e bianco, il letto del Basento..." en l'original italià (155) i "... apareció, ancho y blanquecino el lecho del Basento..." en la traducció castellana (145).

(18) Moret, H., "'Llera' i 'rai': dos mots pirinencs amb fortuna literària", *Àrnica. Revista del Consell Cultural de les Valls d'Àneu*, 27 (Esterrí d'Àneu, desembre de 1995), p. 34-35.

(19) L'adverbi **ací** mai no l'hem sentit emprar en els mequinensans nascuts a partir de la dècada de 1910, en contraposició a l'ús encara residual -si es vol- dels demostratius **açò** o **entreixes** / **eixe-eixa**. En canvi no resulta estrany del tot sentir encara ara la forma 'ací' en les generacions més grans entre els veïns de la propera localitat de Fraga, d'acord amb informacions facilitades recentment pel filòleg fragatí Hugo Sorolla.

(20) També Jesús Moncada empra en les seues traduccions el mot **carroll**, sense ser conscient que es tracta d'un mot, d'acord amb el DCVB, d'àmbit geolingüístic clarament limitat en part de les Terres de l'Ebre, Terra Alta, Matarranya, Segrià i Baix Cinca, en un sentit general. I reflectit també a l'*Atlas Lingüístic del Domini Català*, vol. V. *Indústries relacionades amb l'agricultura* (2010), mapa V. 950.

(21) Veeu detalls a l'*Atlas Lingüístic del Domini Català*, vol. I.1. *El cos humà. Malalties* (2001), mapa I. 69.

(22) Cal assenyalar que la forma 'adobacòssins' té entrada pròpia al *Diccionari Català/Valencià/Balear*, anotació en què l'única població ressenyada és Mequinensa.

(23) "... soit bien clair: comme toute tentation, celle du compromis en tient jamais ce qu'elle promet.", a la pàgina 179 de la traducció francesa de Jean Paul Samson: *L'École des dictateurs*, Paris: Gallimard cop., 1964; "A bird in the hand, he may say, is worth two in the bush.", a la pàgina 156 de la traducció anglesa de William Weaver: *The school for dictators*, London: Victor Gollancz Ltd, 1964. Hi ha una primerenca traducció de l'obra d'Ignazio Silone a l'espanyol de Julio Indarte: *La escuela de los dictadores*, Losada, 1939, però no ha estat possible consultar aquesta edició argentina de l'obra de Silone perquè no està registrada en cap biblioteca pública hispana.